

*Савченко В. А.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики
Івано-Франківського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»**Равлюк І. І.,**доцент кафедри тактико-спеціальної, фізичної та вогневої підготовки
Прикарпатського факультету
Національної академії внутрішніх справ*

ПОВНОВАЖЕННЯ ПОЛІЦІЇ ВІДПОВІДНО ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ФРН

Анотація. Стаття присвячена аналізу завдань і повноважень поліції Федеративної Республіки Німеччина в площині її кримінального процесуального законодавства та КПК України. Подається система та структура органів досудового розслідування ФРН у контексті їхньої компетенції в розкритті й розслідуванні кримінальних правопорушень. Аналізуються найважливіші процесуальні дії, що здійснюються в ході кримінального провадження співробітниками поліції, до яких належить виїмка, обшук, заходи щодо встановлення особи, розшуку обвинувачених і свідків, контроль телекомунікацій, прослуховування житла та неpubлічних місць тощо.

Установлено, що досудове розслідування злочинів і кримінальних проступків у ФРН проводиться у формі дізнання, посад слідчих у правоохоронних органах цієї країни не передбачено. Основним органом, який провадить розслідування кримінально каранних діянь, у ФРН є прокуратура. Однак для проведення в кримінальному провадженні процесуальних дій у прокуратури належних засобів немає, у зв'язку з чим вона задіює інші правоохоронні органи, зокрема поліцію. Проте органи поліції вважаються все ж допоміжними органами прокуратури, оскільки повинні без зайвої тяганини передати зібрані матеріали їй з метою забезпечення виконання нею своєї основної функції розслідування у вигляді дізнання.

На практиці поліція самостійно, часто без будь-якого контакту з прокуратурою й контролю з її боку проводить власне дізнання в повному обсязі та передає матеріали справи в прокуратуру лише тоді, коли тій залишається тільки вирішити питання про порушення публічного обвинувачення або закрити провадження. Отже, поліція перетворилася в самостійний, не передбачений законом орган дізнання, у руках якого практично зосереджено попереднє розслідування.

Проведення процесуальних дій, зокрема слідчих і розшукових, які пов'язані з втручанням у сферу основних прав і свобод особи, як і в Україні, допускається за згодою прокуратури та на підставі рішення слідчого судді (обшук житла, виїмка поштової кореспонденції, прослуховування телефонних розмов тощо).

Констатується, що досвід правоохоронців ФРН викликає чималий інтерес науковців і практиків у всьому світі як гнучкий, передовий і здатний протистояти будь-яким викликам. Чимало позитивних новел запозичено законодавцем інших європейських країн, у тому числі й України, що варто розвинути надалі.

Ключові слова: виїмка, контроль телекомунікацій, обшук, прослуховування житла та неpubлічних місць, роз-

шук обвинувачених і свідків, слідчі (розшукові) дії, Федеративна Республіка Німеччина.

Постановка проблеми. Згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством України, досудове розслідування кримінальних правопорушень здійснюють слідчі органів досудового розслідування, названих у ч. 1 ст. 38 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, одноосібно або слідчою групою. Оперативні підрозділи Національної поліції та інших уповноважених правоохоронних органів здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії лише за письмовим дорученням слідчого чи прокурора (ч. 1 ст. 41 КПК України). У свою чергу, прокуратура здійснює нагляд за їхньою діяльністю в кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва [1].

В інших країнах, зокрема європейської співдружності, процесуальний порядок здійснення кримінального провадження має свої відмінності. Бачиться позитивним ознайомлення з досвідом законодавця ФРН щодо повноважень поліції в кримінальному судочинстві. Чимало позитивних новел із кримінального процесуального законодавства цієї країни відображено й у вітчизняному КПК.

Дослідженню окремих питань здійснення кримінального провадження у ФРН присвятили публікації вітчизняні та зарубіжні науковці: В.Д. Басай, О.І. Галаган, А.Е. Жалінський, А.В. Молдован, А.А. Реріхт, В.І. Самарін, Я.І. Соловій, В.Д. Юрчишин, В.І. Фелик, Б.А. Філімонов та інші. Однак варто зауважити, що більшість напрацювань зроблено до прийняття нового КПК України й унесення численних змін до кримінального процесуального законодавства ФРН, що вказує на актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є аналіз повноважень поліції ФРН відповідно до кримінального процесуального законодавства цієї країни в площині вітчизняного КПК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досудове розслідування злочинів і кримінальних проступків у ФРН проводиться у формі дізнання, посад слідчих у правоохоронних органах цієї країни не передбачено. Основним органом, який провадить розслідування кримінально каранних діянь у ФРН, є прокуратура. Власне, кримінальне переслідування і є її основним завданням.

Однак для проведення в кримінальному провадженні процесуальних дій у прокуратури належних засобів немає, у зв'язку з чим § 163 КПК ФРН «обов'язок розслідувати обставини кримінально караного діяння» покладає на поліцію, хоч вона й не є офіційно органом дізнання. Цією нормою органам і співробітникам поліції дається так зване «право першого доступу» (*erster Angriff*) для з'ясування обставин учиненого діяння та недопущення ускладнень під час його розслідування. Німецький законодавець, надаючи право провадити розслідування злочинів поліції, називає її «подовженою рукою прокуратури» (*Verlängerter Arm der StA*), наголошуючи, що, «незважаючи на організаційну самостійність поліції, її розслідування та розслідування прокуратури утворюють єдність» [2, с. 676].

Проте органи поліції вважаються все ж допоміжними органами прокуратури, оскільки повинні без зайвої тяганини передати зібрані матеріали їй з метою забезпечення виконання нею своєї функції «володарки розслідування», як того вимагає абзац 2 § 163 КПК ФРН.

Однак на практиці поліція самостійно, часто без будь-якого контакту з прокуратурою й контролю з її боку проводить власне дізнання в повному обсязі та передає матеріали справи в прокуратуру лише тоді, коли тій залишається тільки вирішити питання про порушення публічного обвинувачення або закрити провадження. Отже, поліція перетворилася в самостійний, не передбачений законом орган дізнання, у руках якого практично зосереджено попереднє розслідування [3, с. 142].

Проведення процесуальних дій, які пов'язані з втручанням у сферу основних прав і свобод особи, як і в Україні, допускається за згодою прокуратури та на підставі рішення слідчого судді (обшук житла, виїмка поштової кореспонденції, прослуховування телефонних розмов тощо). Однак така згода може бути отримана й по телефону, а рішення судді – підтверджене й після проведення слідчої (розшукової) чи іншої процесуальної дії.

Відповідно до статті 30 Основного Закону ФРН, структура та організація органів поліції є питанням земель, у кожній із яких є свої закони й підзаконні нормативні акти, якими регулюється діяльність поліції: наприклад, у землі Баден-Вюртембург – Закон про поліцію (*PolG*), у Баварії – Закон про завдання та повноваження Баварської державної поліції (*POG*), у Гамбурзі – Закон про захист громадської безпеки та порядку (*SOG*) тощо [4].

Федерація тільки до певної міри володіє власними поліцейськими органами, серед них – Федеральне управління кримінальної поліції; Федеральна прикордонна охорона; поліція Бундестагу; Федеральне відомство охорони Конституції; галузеві органи з поліцейськими повноваженнями (головні митні управління; головні фінансові управління; Митна кримінальна служба; Митно-прикордонна служба; Управління лісництва та мисливства; органи цивільної оборони тощо [4; 5, с. 454].

Відповідно до принципу доцільності (*Opportunitätsprinzip*), поліція здійснює кримінальне переслідування лише за наявності підстав уважати, що прокуратурою буде підтверджена наявність публічного інтересу в проведенні розслідування. В іншому випадку вона провадить його в межах указівок прокуратури. Підставою для так званого «першого доступу» для поліції, як і прокуратури, є наявність підозри вчинення кримінально караного діяння. Із цією метою вона вправі провести попереднє опитування громадян, хоча КПК це не передбачено,

однак доцільно з метою встановлення підозри вчинення кримінального правопорушення, а також того, у якому статусі варто допитувати особу: як свідка чи як підозрюваного [2, с. 676, 678]. Конкретного строку для перевірки заяви, скарги чи повідомлення про злочин німецький законодавець не встановлює, проте така перевірка має проводитися в якнайкоротші строки, як і все попереднє розслідування. Цього вимагає принцип прискорення (*Beschleunigung*). Неофіційно здійснення такої перевірки має назву *Vorermittlung*, по суті, – дослідча перевірка, але офіційно такої стадії не існує [6, с. 67].

До повноважень поліції під час вирішення питання про наявність підозри в учиненні кримінально караного діяння насамперед належать також такі дії: допит обвинуваченого чи свідка (§ 163а КПК ФРН); залучення експерта; вимоги про видачу предметів (§ 95 КПК ФРН); виготовлення фотографій; отримання різного роду довідок.

Зупинимося на найбільш важливих процесуальних повноваженнях, якими володіє поліція під час провадження дізнання у ФРН.

Виїмка (Beschlagnahme). Проведення виїмки а §§ 94–98 КПК ФРН регламентується детально, так як означає суттєве втручання у сферу основних прав і свобод людини. У німецькому кримінальному судочинстві виїмка розглядається не лише у вузькому значенні (як примусове вилучення), а й у широкому – спрямована на збереженість певних предметів. Виїмка, власне, і є гарантуванням збереженості речових доказів для забезпечення провадження в кримінальних справах.

У цьому смислі речовим доказом є будь-який предмет, який слугує для з'ясування обставин справи та оцінювання кримінально караного діяння, а також особи винуватого. Необхідним і достатнім під час оцінювання предмета є його потенційне доказове значення. Іншими словами, має існувати лише певний ступінь імовірності наявності значення предмета для розслідуваної справи [7, с. 112–115].

Обшук (Durchsuchung). Відповідно до § 102 КПК ФРН, в осіб, які підозрюються в учиненні кримінально караного діяння, чи у співучасника, пособника або укривача може бути проведений обшук житла або інших приміщень, а також особистий обшук та обшук речей, які їм належать, як з метою затримання особи, так і в разі, коли є підстави вважати, що обшук призведе до виявлення доказів у справі.

За загальним правилом, обшук проводиться лише з дозволу суду, а в невідкладних випадках – прокуратури (§ 105 КПК ФРН). Проте чіткої форми для отримання дозволу законом не передбачено. Як роз'яснив Верховний Суд ФРН у постанові від 1986 року, дозвіл може бути отриманий усно, по телефону чи по телеграфу, у невідкладних випадках обшук може бути проведено й без дозволу. Такий доволі спрощений порядок зумовлюється терміновістю проводжуваної дії й водночас викликає чимало дискусій серед німецьких юристів [8].

Під час проведення обшуку, як й інших слідчих дій, не потрібно залучати понятих. Один такий випадок передбачений лише в абзаці 2 § 105 КПК ФРН, де, проте, вимагається «по можливості участь двох незацікавлених у справі осіб» під час проведення обшуку житла, службових приміщень та огорожених територій, якщо не отримано відповідного дозволу від суду чи прокуратури. Але, як випливає зі змісту наведеної норми, і тут участь понятих є не обов'язковою, а можливою [9, с. 153].

Віймка поштової кореспонденції. Відповідно до § 99 КПК ФРН, дозволяється віймка поштової кореспонденції, а також телеграм, які адресовані обвинуваченому та знаходяться в розпорядженні осіб або установ, які надають поштові або телекомунікаційні послуги або цьому сприяють. Також дозволяється віймка в указаних місцях поштових відправлень і телеграм, у яких містяться факти, що дають змогу зробити висновок, що вони походять від обвинуваченого або йому призначені та що їх зміст має значення у справі [7, с. 117].

Установлення особи (§ 163b КПК ФРН). Цей захід допускається під час установлення особи як підозрюваного, так й іншої особи. Здійснюється різними шляхами: перевірка документів і їх справжності, опитування затриманої особи й інших осіб, пошук у базах даних, обшук особи й огляд її речей тощо. Підозрюваний може бути затриманий, якщо встановлення його особи пов'язано із суттєвими труднощами [2, с. 690].

Розшук обвинувачених і свідків. У КПК ФРН до 2000 року передбачена можливість організації розшуку злочинців, які ухиляються від слідства та суду. 1 листопада 2000 року набрав чинності Закон «Про внесення змін до кримінального судочинства» (StVAG), яким визначено принципово нові передумови для публічного розшуку обвинувачених, а також і свідків, чого раніше німецьке законодавство не знало. У зв'язку з цим унесено відповідні зміни до § 131 КПК ФРН, яким регулювалося проведення розшукових заходів, а також доповнено КПК §§ 131a–131c. Німецький законодавець залежно від мети розрізняє декілька видів розшуку: розшук з метою затримання обвинуваченого (§ 131 КПК ФРН); розшук з метою встановлення місця перебування обвинувачених і свідків (§ 131a КПК ФРН); розшук з метою з'ясування обставин учиненого злочину та ідентифікації обвинувачених і свідків (§ 131b КПК ФРН).

Процесуальний порядок розшуку регулюється, крім указаних параграфів КПК, Директивами до кримінального судочинства та порядку накладення грошових стягнень (RiStBV) у главі 5. Засобами розшуку в §§ 40, 43 Директив називаються: а) Федеральний централізований орган судової статистики, Центральний реєстр порушень транспортного руху, Центральний реєстр дозволених і заборонених промислів, Центральний реєстр іноземних громадян; б) пошукова система поліції (INPOL); в) Німецький журнал розшукуваних осіб (речей); г) Федеральний (ВКА) та земельні (ЛКА) обліки; д) Шенгенська інформаційна система (SIS); е) засоби міжнародного розшуку (Interpol) [10].

Загальна поліцейсько-розшукова перевірка (§ 163d КПК ФРН). Фактично це означає здійснення перевірки шляхом залучення баз даних інших правоохоронних органів із поліцейськими функціями.

Поліцейське спостереження (§ 163e КПК ФРН). Як роз'яснив Верховний Суд ФРН, під поліцейським спостереженням варто розуміти планомірне й таємне спостереження за особою або об'єктом з метою встановлення пересування особи, її контактів, а також причетності до кримінальних структур, зокрема організованої злочинності [11, с. 341].

Тривале поліцейське спостереження (§ 163f КПК ФРН). Тривалим є спостереження, яке здійснюється більше як 2 дні.

Затримання осіб, які перешкоджають проведенню службової діяльності (§ 164 КПК ФРН).

Під час проведення слідчих дій на місці події або в приміщеннях посадові особи, які їх здійснюють, мають право

затримати осіб, які навмисно перешкоджають їхній службовій діяльності або не виконують законні розпорядження, до закінчення цих службових дій, але не далі, як до кінця наступного дня [7, с. 209].

У 1997 році КПК ФРН доповнено §§ 100c–100i, у яких передбачалися додаткові обмеження правової держави у ФРН. У деяких джерелах вони мають назву «особливі методи розслідування» та проводяться кримінальною поліцією. До них належать:

Контроль телекомунікації (§ 100a КПК ФРН) (контроль і запис інформації, що передається засобами телекомунікації).

Розшук осіб по базі даних. Відповідно до § 98a КПК ФРН, за наявності достатніх фактичних підстав для того, що вчинено злочин підвищеної суспільної небезпеки у сфері незаконного обігу наркотичних засобів або торгівлі зброєю, підrobки грошових або інших знаків оплати; у сфері захисту держави (§§ 74a, 120 Закону «Про судоустрій» [12]); у сфері суспільно небезпечних злочинних діянь; проти життя та здоров'я, сексуального самовизначення або особистої свободи тощо, може бути проведене в автоматичному режимі порівняння даних про певну особу, схожих за певними ознаками з іншими даними, з метою виключення непричетних до злочину осіб або встановлення осіб, які відіграватимуть у подальшому провадженні суттєву роль.

Застосування технічних засобів (прослуховування житла за допомогою технічних засобів і здійснення запису розмов без відома зацікавленої особи). Заходи можуть бути спрямовані лише стосовно обвинуваченого та проведені лише в його житлі. У житлі інших осіб проведення таких заходів допускається лише в тому випадку, коли на підставі певних фактів можна припустити, що обвинувачений там перебуває й застосування технічних засобів лише в житлі обвинуваченого не призведе до з'ясування обставин справи й установлення місця перебування співучасників злочину.

Застосування технічних засобів за межами житлових приміщень (§ 100f КПК ФРН). Без відома зацікавлених осіб за межами житлових приміщень непублічні висловлювання можуть бути прослухані за допомогою технічних засобів і записані, коли певними фактами обґрунтовується підозра, що хто-небудь як виконавець чи співучасник скоїв злочин, названий в абзаці 2 § 100a (злочини проти миру, проти оборони держави, вбивство, грабїж тощо), або коли діяння саме по собі є тяжким, або у випадках, коли замах є кримінально караним, намагався вчинити злочин, дослідження обставин справи чи встановлення місця перебування обвинуваченого іншим способом було б неможливим або суттєво ускладненим.

Указані заходи можуть бути спрямовані лише стосовно обвинуваченого. Щодо інших осіб розпорядження може бути видане лише в тому випадку, коли на підставі певних фактів можна припустити, що вони з обвинуваченим перебувають на зв'язку або такий зв'язок буде встановлений, застосування заходів призведе до з'ясування обставин справи або встановлення місця перебування обвинуваченого, що іншим способом було б неможливим або суттєво ускладненим.

Установлення телекомунікаційних даних (§ 100g КПК ФРН). У разі вчинення злочину підвищеної суспільної небезпеки може бути встановлений контроль усіх телекомунікаційних даних у мережі (стільниковий зв'язок, інші види електро-оптичного зв'язку).

«IMSI-Catcher». У разі вчинення злочину підвищеної суспільної небезпеки, відповідно до § 100і КПК ФРН, за допомогою технічних засобів можуть бути встановлені:

1) ідентифікаційні номери мобільного телефонного пристрою і використовуваної в ньому карти, а також

2) місце розташування такого пристрою, якщо це необхідно для з'ясування обставин справи або встановлення місця перебування обвинуваченого.

Контрольні пункти. Згідно з § 111 КПК ФРН, на вулицях, площах або в інших загальнодоступних місцях можуть створюватися контрольні пункти, якщо цей захід може призвести до затримання підозрюваного або одержання доказів, які можуть сприяти розкриттю злочину. На контрольному пункті кожен зобов'язаний підтвердити свою особу, а також надати свої речі для огляду [9, с. 110–116].

Висновки. КПК ФРН прийнято ще в 1887 році, після чого він постійно вдосконалювався відповідно до вимог як політичної ситуації, так і потреб боротьби зі злочинністю, яка з часом набуває також нових форм і проявів. Однак досвід правоохоронців цієї країни викликає чималий інтерес науковців і практиків у всьому світі як гнучкий, передовий і здатний протистояти будь-яким викликам. Чимало позитивних новел запозичено законодавцем інших європейських країн, у тому числі й України, що варто розвивати надалі.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Meyer-Göbner L. Strafprozeßordnung. GVG, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen. 48 neu bearbeitete Aufl. München : C.H. Beck, 2005. 2095 s.
3. Савченко В.А., Юрчишин В.М. Особливості проведення дізнання відповідно до кримінального процесуального законодавства ФРН. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* : спец. випуск фак. наукового збірника. Дніпро : Дніпропетр. нац. ун-тет ім. Олеся Гончара, 2019. Вип. 3. С. 141–144.
4. Polizeirecht in Deutschland: Welche Gesetze gibt es? URL: <https://www.bussgeldkatalog.de/polizeirecht>.
5. Правоохранительные органы : учебник для академич. бакалавриата / под ред. Н.Г. Стойко, Н.П. Кирилловой, И.И. Лодыженской. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт, 2019. 518 с.
6. Галаган О.І., Савченко В.А. Захист прав і свобод суб'єктів кримінального судочинства в Україні та ФРН : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. 200 с.
7. Основи кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччина : навчальний посібник / В.А. Савченко, Я.І. Соловій, В.І. Фелик, В.Д. Юрчишин. Харків : Право, 2017. 372 с.
8. Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen. Neue Zeitschrift für Strafrecht, 1986. S. 84.
9. Сучасний кримінальний процес країн Європи : монографія / О.Б. Войнарович, В.В. Луцик, В.А. Савченко та ін. ; за ред. В.В. Луцика, В.І. Самаріна. Харків : Право, 2018. 792 с.

10. Richtlinien für das Strafverfahren und das Bußgeldverfahren (RiStBV) vom 1. Januar 1977. URL: http://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_01011977_420821R5902002.htm.
11. Neue Zeitschrift für Strafrecht. Krahl, 1998. S. 341.
12. Gerichtsverfassungsgesetz (GVG) vom 27 Januar 1877. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gvg>.

Savchenko V., Ravlyuk I. Police powers under German criminal procedural law

Summary. The article is devoted to the analysis of the tasks and powers of the police of the Federal Republic of Germany in the field of its criminal procedural legislation and the Code of Criminal Procedure of Ukraine. The system and structure of the pre-trial investigation bodies of Germany in the context of their competence in opening and investigating criminal offenses is presented. The most important procedural steps taken during criminal proceedings by police officers are analyzed, which include seizures, searches, identification measures, search of accused and witnesses, control of telecommunications, listening to housing and non-public places, and others.

It is established that pre-trial investigation of crimes and criminal offenses in Germany is carried out in the form of inquiry, positions of investigators in law enforcement agencies of this country are not provided. The main body that conducts criminal investigations in Germany is the prosecutor's office. However, prosecuting prosecutors do not have the proper means to prosecute other law enforcement agencies, including the police. However, the police are still considered auxiliary bodies of the prosecutor's office, as they must without undue delay transmit the collected materials to it in order to ensure that it fulfills its main function of inquiry in the form of inquiry.

In practice, the police independently, often without any contact with the prosecution and its control, conducts its own full investigation and submits the case file to the prosecutor's office only when it remains only to resolve the issue of public prosecution or to close the proceedings. Thus, the police turned into an independent, non-statutory body of inquiry, in whose hands the preliminary investigation was practically concentrated.

Procedural actions, including investigative and search operations, which are related to the interference with the fundamental rights and freedoms of a person, as in Ukraine, are allowed with the consent of the prosecutor's office and on the basis of the decision of the investigating judge (search of housing, seizure of correspondence, listening to telephone conversations, etc.).

It is stated that the experience of law enforcement agencies in Germany is of great interest to scientists and practitioners worldwide as flexible, advanced and able to withstand any challenge. Many positive stories have been borrowed from the legislator of other European countries, including Ukraine, which should be further developed.

Key words: seizure, telecommunication control, search, listening to housing and non-public places, search of accused and witnesses, investigative (search) actions, Federal Republic of Germany.